

ПРИНЦИП КОЛЕКТИВНОЇ САМООБОРОНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗРІЗ

Проблема формування системи безпеки і оборони в Європі у сучасному розумінні цього поняття гостро постала невдовзі після завершення Другої світової війни, тоді як західні країни відчували небезпеку радянської експансії на Східну Європу. Це і змусило їх більш тісно співпрацювати,

¹ Студент 5 курсу Слідчо-криміналістичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

зокрема, і у сфері оборони. Як результат, 17 березня 1948 року на основі Брюсельського договору про співпрацю в економічній, соціальній і культурній галузях та колективну самооборону, який підписали Бельгія, Велика Британія, Люксембург, Нідерланди та Франція було створено Західноєвропейський союз (далі – ЗЄС) як регіональну військово-політичну організацію європейських держав. Але уже на той момент стало зрозуміло, що без допомоги США європейці не здатні самостійно відвернути небезпеку, яка загрожувала з боку СРСР [1].

Основним завданням цієї організації було створення власної військово-політичної і економічної організації держав-учасниць, а також проголошувалося положення про колективну самооборону (ст. V). Проте, Брюссельський договір, що заснував Західний союз, швидко втратив своє значення після того, як пройшли переговори між США і Канадою про створення Північноатлантичного альянсу, заснованого на гарантіях безпеки і взаємних зобов'язань між Європою і Північною Америкою. В результаті 4 квітня 1949 р. держави Брюссельського пакту, США і Канада підписують з Данією, Ісландією, Італією, Норвегією і Португалією Вашингтонський договір, що констатує спільну систему безпеки, засновану на партнерстві цих держав, а також систему колективної самооборони (ст. 5) [3].

Отже поступово норма про колективну самооборону почала вкорінюватися в європейську систему міжнародної безпеки, але не знаходила свого нормативного закріплення в установчих договорах ЄС, незважаючи навіть на стрімкий розвиток спільної зовнішньої політики та політики безпеки як нової міжнародно-правової форми інституціоналізованого співробітництва держав-членів.

Європейські інтеграційні процеси у сфері оборонної політики спочатку формувалися у рамках ЗЄС, яка існувала одночасно з НАТО, але практичного значення не мала, так як безпека Європи надійно гарантувалась НАТО.

ЗЄС із штаб – квартирою у Лондоні та розгорнутою інституційною структурою розглядався як «європейський стовп НАТО», «європейська військова рука», а також як нейтральний ланцюг, що з'єднує НАТО та ЄС. Незважаючи на те, що Паризькою угодою засновувалась міжнародна організація, яка функціонує на засадах колективної оборони, ЗЄС ніколи не володіла політичним впливом чи статусом. Стосовно усіх питань ЗЄС погоджував свої дії із НАТО, не створюючи, у такий спосіб,

проблему відтворення функції двох безпекових організацій. ЗЄС володів окремими, але не віддільними від НАТО військовими функціями. Організація була суто європейською платформою для обговорення питань безпеки та оборони, де узгоджувалися позиції європейських країн перед контактом зі США, а також вирішувалися післявоєнні проблеми [2, с.458].

Закінчення холодної війни та перетворення Європейських Співтовариств на міжнародну структуру союзного типу призвели до подальших суттєвих змін у стосунках між країнами Європи. Особливо наочно названі процесивідобразились на відносинах у сфері безпеки. На засіданні Європейської Ради в Маастрихті (9–10 грудня 1991 р.) було ухвалено низку рішень щодо спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки ЄС.

Договір про ЄС (далі – ДЄС) 1992 р., що набув чинності 1 листопада 1993 р., відомий як Маастрихтський договір, передбачив утворення унікальної структури ЄС, яка складалась із трьох «опор» :

I – Європейські співтовариства,

II – Спільну зовнішню та безпекову політику (далі – СЗБП),

III – Співпрацю у сфері юстиції та внутрішніх справ, яка згодом була перейменована на Співробітництво у сфері охорони порядку та судочинства у кримінальних справах.

Якщо у рамках першої опори співпраця між державами-членами здійснювалась на принципах наднаціональності, то друга стала новою на той час формою співпраці держав-членів, так як функціонувала лише на рівні міждержавної співпраці.

За Амстердамським договором 1997 р. ЗЄС став «невіддільною частиною розвитку Союзу» та йому були надані оперативні повноваження у сфері оборони. Наведеним договором також передбачається створення нової посади Високого представника ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки, підрозділу політичного планування і раннього попередження, а також можливість проведення консультацій з усього спектра питань політики безпеки та оборони між відповідними інституціями Європейського Союзу [1].

Лісабонський договір 2007 р. став важливим кроком на шляху до «перетворення ЄС на глобального актора». Зокрема, внаслідок ліквідації системи опор, ЄС, нарешті, набув міжнародної правосуб'єктності, що значно розширило його повноваження у сфері зовнішніх зносин та обумовило створення нових механізмів та засобів їх реалізації. Лісабонський

договір 2007 р. також проголосив важливі зміни до організаційно-правового механізму ЄС, які включають надання Європейській Раді статусу інституції ЄС, запровадження посади постійного Президента Європейської Ради та Верховного Представника ЄС із закордонних справ і безпекової політики (далі – Верховного Представника із ЗСБП), якому підпорядкована Європейська служба зовнішньої діяльності. Набуття чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р. мало значний позитивний вплив на утвердження ЄС як повноправного суб'єкта міжнародного права, здатного активно взаємодіяти з іншими акторами на двосторонній та багато-сторонній основі [3, с.83].

Одним з нових динамічних напрямів інтеграції в рамках ЄС, що дозволяє йому серйозно впливати на міжнародні відносини, є Спільна безпекова та оборонна політика (далі – СБОП), формування якої ЄС розпочав ще наприкінці ХХ століття, вивчаючи нагромаджений світовим співтовариством та державами-членами досвід, а також створену ними міжнародно-правову базу.

Лісабонський договір 2007 р. вперше в історії ЄС закріпив у його установчих актах *принцип колективної самооборони* держав-членів. Наведений принцип закріплено у §7 ст. 42 ДЄС, що визначає: «У разі якщо держава-член піддається збройній агресії на його території, інші держави-члени зобов'язані надати йому допомогу і сприяння всіма можливими для них засобами відповідно до статі 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Це не зачіпає особливого характеру безпекової та оборонної політики деяких держав-членів»[4, с.35]. Цей пункт схожий зі ст. V Вашингтонського договору, але важливо, що європейський документ сформульований жорсткіше, ніж документ НАТО. Це зобов'язання про колективну оборону у випадку воєнного нападу на будь-яку з країн-членів, а також положення про зобов'язання взаємного захисту країн – членів ЄС у разі терористичної атаки, стихійних або техногенних катастроф.

Зазначений принцип є складовою принципу сумлінної співпраці (або солідарності) діяльності ЄС. Саме він визначає співпрацю і надання допомоги держав-членів між собою.

Додатковим механізмом забезпечення солідарності держав-членів ЄС є те, що наведена засада офіційно отримала назву в Лісабонських договорах «умова солідарності» (розділ VII, ст. 222 Договору про функціонування Європейського Союзу). Зазначається, що Союз і його держави-члени діють спільно в дусі солідарності, якщо одна з держав-членів

зазнає терористичної атаки чи стає жертвою катастрофи, викликаній природними факторами або людиною. Окреме положення вказує на можливість застосування ЄС наданих у його розпорядження державами-членами військових засобів. Так, в рамках «умови солідарності» ЄС координує дії щодо надання такої допомоги через Раду ЄС (§ 3 ст. 222 ДФЄС), а також проводить регулярну оцінку загроз, з якими стикається Союз, через механізм Європейської Ради (§ 4 ст. 222).

У 2011 році ЗЄС офіційно припинив існування. Причинами виступали фінансово – економічна криза, що штовхала держав до заходів економії, а також набуття чинності в 2009 році Лісабонського договору ЄС, положення якого зменшили і так невеликий вплив ЗЄС на безпеку ЄС.

Наукова література вказує на таке значення діяльності ЗЄС у контексті забезпечення колективної самооборони :

1) створення «Петерсберзької формули кризового менеджменту», під якою розуміють типи миротворчих операцій, які дозволялись проводити ЗЄС на автономній від НАТО основі. Петерсберзька декларація 1992 р. охоплювала наступні завдання: 1) гуманітарні та рятувальні місії; 2) операції з підтримання миру; 3) місії збройних сил з урегулювання кризових ситуацій, зокрема встановлення миру. Зазначені завдання чинні й до сьогодні, оскільки Амстердамський договір включав їх до ДЄС, а отже, вони становлять основу функціонування СБОП.

2) розвиток процедурних та правових механізмів для планування миротворчих місій та використання ресурсів НАТО;

3) операційний досвід миротворчої діяльності.

Отже, на основі історичного аналізу розвитку принципу колективної самооборони, можна навести кілька тез стосовно його розвитку:

1. Незважаючи на відсутність нормативного закріплення вказаної засади в установчих документах, формування і розвиток його починається з середини ХХ ст.

2. Колективна самооборона в рамках створення ЗЄС визначалась як одна з положень діяльності організації.

3. Зі створенням ООН Статут організації закріплював поняття системи колективної безпеки.

4. Принцип «колективної оборони» ЗЄС було прийнято десятьма державами в умовах розгортання Холодної війни.

5.Із припиненням функціонування ЗЄС було втрачено європейські гарантії колективної оборони. Тепер єдиним щитом безпеки для Європи виступає НАТО.

Проведений аналіз наукової літератури свідчить про недостатню розробленість питання, що розглядається. А тому найголовнішим завданням ХХІ століття повинно стати досягнення нового, більш глибокого розуміння колективної безпеки у всіх її вимірах і за усіма її функціями, зобов'язаннями, стратегіями й установами. Так як тільки в даному випадку система колективної безпеки буде ефективною, економічно раціональною й справедливою.

Література:

1. Троцький Я. О. Європейська політика безпеки на сучасному етапі [Електронний ресурс] // Український науковий журнал. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://social-science.com.ua/article/87>.

2. Стахурський І. В. Вплив Західноєвропейського Союзу на інституціоналізацію спільної безпекової та оборонної політики Європейського союзу // Гілея: науковий вісник. – 2016. – № 115. – С. 469–463.

3. Яковюк І. В., Орловський Р. Р. Європейське оборонне співтовариство: витоки становлення інтеграції в оборонній сфері // Проблеми законності. 2017. – Вип. 139. С. 264–277.

4. Фалалєєва Л. Г. Особливості реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу / Л. Г. Фалалєєва, О. І. Давиденко // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 2. – С. 82–88.

Науковий керівник: Маринів І. І., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.